

Konserwacja skrzyni wiannej ze zbiorów Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Małgorzata Książek

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

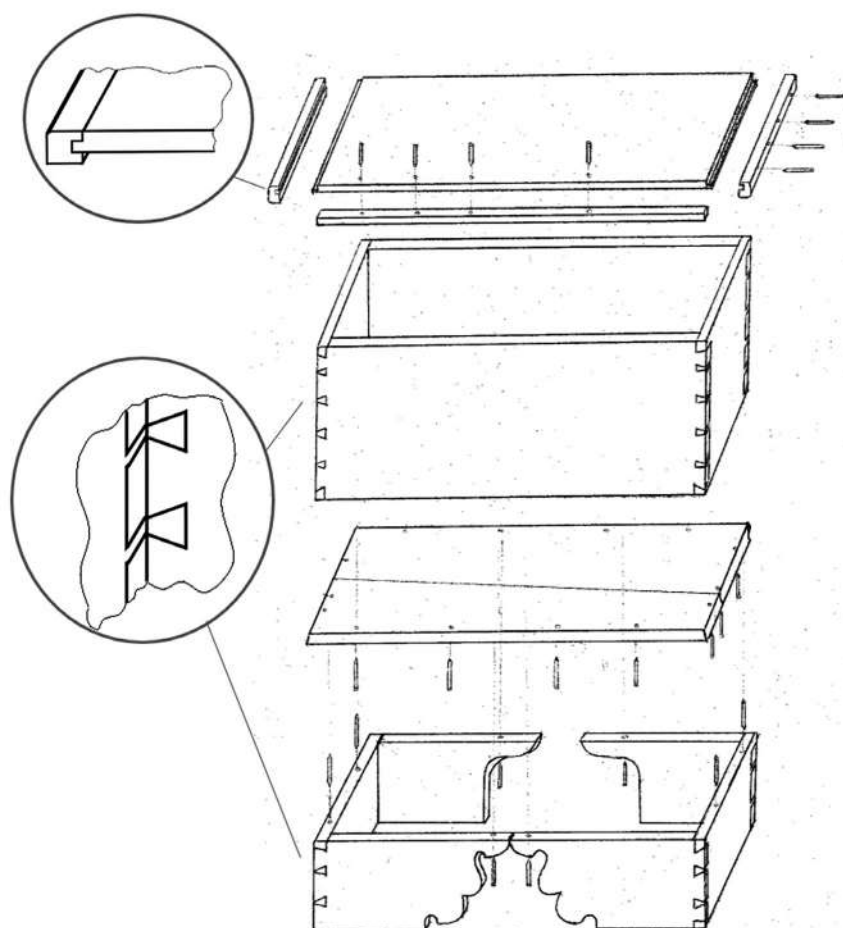
Skrzynie posażne były niegdyś obiektem westchnień dorastających dziewcząt, obowiązkowym elementem posagu, na który rodzina długo przed zamążpójściem panny odkładała oszczędności. Mieściła w sobie to, co najcenniejsze i najpotrzebniejsze dla przyszłej mężatki. Mówiło się, że w podstawowy skład wyprawy wchodziły: „łóżko, skrzynka, pierzynka i pieniędzy macherzynka”¹. Taki oto mebel marzeń w 2014 roku znalazł się w muzealnej pracowni konserwatorskiej. Do Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” obiekt trafił w 1975 roku, gdzie nadano mu numer inwentarzowy GPE-153. Datowany jest na koniec XIX wieku, a pochodzi z Cynkowa w powiecie myszkowskim.

Opis skrzyni

Skrzynia skonstruowana jest z desek sosnowych połączonych w narożach na tak zwane cynki. Korpus umocowany został za pomocą kołkowania do dwóch desek wieńca dolnego, a ten wystaje ukośnie poza lico ścian skrzyni oraz podnóżka. Całość spoczywa na dwudzielnym, esowato profilowanym podnóżku mocowanym do korpusu również kołkowaniem. Jego lico jest w jednej linii ze ścianami skrzyni. Mebel zamyka wieko składające się z dwóch desek objętych trzema listwami o zaokrąglonych brzegach. Bocz-

1 R. Reinfuss, *Ludowe skrzynie malowane*, Warszawa 1954, s. 5.

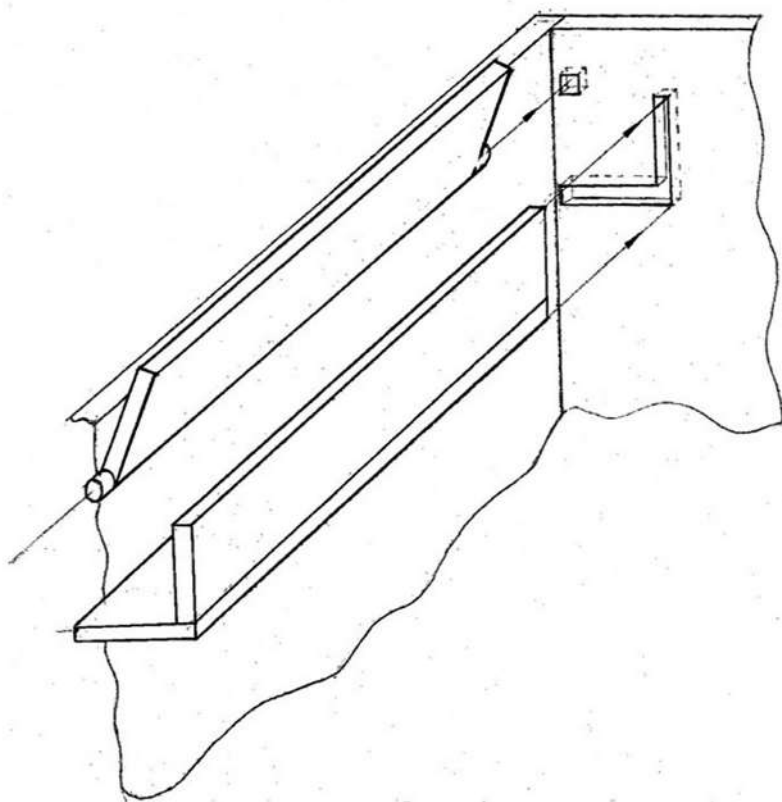
ne przylegają do płyty wierzchniej (na połączenie prostokątne z uskokami), a frontalna zamocowana jest od dołu. Listwy zabezpieczono kołkowaniem.



Ryc. 1. Rysunek techniczny skrzyni z wyróżnieniem połączeń

Oprac. M. Książek

Wewnątrz po lewej stronie znajduje się półskrzynek składający się z trzech desek osadzonych w konstrukcji skrzyni. Dwie z nich stanowią dno i ściankę boczną, a trzecia z biegunem zamknięcie. Na okucia skrzyni składają się: zawiasy pasowe, których krótsze ramię jest umieszczone na zewnętrznej stronie korpusu, a dłuższe od wewnętrznej strony wieka, ramiona są mocowane zaraz za trzpieniem, każde po jednej śrubie na wylot i gwoździemi. Dodatkowo skrzynia ma zamek i romboidalny szyldzik.



Ryc. 2. Rysunek techniczny zamocowania „półskrzynka”

Oprac. M. Książek

Mebel pomalowany jest na kolor niebieski, charakterystyczny dla skrzyń śląskich², stanowiący tło kwiatowego wzoru. Front został podzielony na dwa pola zdobnicze malowane w motywy roślinne barwy żółtej, czerwonej i białej z zielonym ulistowieniem, tworzące bukiety kwiatowe umieszczone w filigranowych wazonikach. Każde z pól jest ujęte w geometryczną żółtą lamówkę. Zdobienie podnóżka nawiązuje w swej stylistyce do lica skrzyni. Żółte obramowanie okala kwiaty czerwone i żółte z białą szypułką. Również tu występują żółte łodyżki z zielonymi liśćmi. Wieko i boki skrzyni są bez zdobień i okuć.

2 Ibidem, s. 35.



Ryc. 3. Zdjęcie frontu skrzyni przed konserwacją

Fot. M. Książek, 2015 rok

Stan zachowania

W 2014 roku z powodu łuszczącej się warstwy zabezpieczającej obiekt trafił do pracowni konserwatorskiej. Wtedy też myślano, że skrzynia przejdzie tylko prace kosmetyczne. Po oczyszczeniu wygląd obiektu oraz stan techniczny okazały się na tyle złe, że podjęto decyzję o kompleksowej konserwacji. Niestety ta z powodu pilniejszych prac została odwleczona aż do 2021 roku.

Oczyszczenie obiektu z pożółklej warstwy zabezpieczającej i przemałowań ukazało oryginalną kolorystykę malatury oraz liczne gwoździe, których produkty korozji wniknęły w drewno, rozsadzając je. Spowodowało to jednocześnie osłabienie struktury i wykwyty na polichromii. Duża liczba otworów po ksylofagach oraz gwoździach znacznie osłabiła materiał, co poskutkowało częściowym rozpadem połączeń ciesielskich, szczególnie w części dolnej.



Ryc. 4. Zdjęcie zdegradowanych połączeń ciesielskich podnóżka
Fot. M. Książek, 2021 rok

Liczne kity akrylowe były częściowo odspojone, w szczególności w obrębie gwoździ, a żywiczno-wiórowe przyczyniły się do degradacji nadwyżonego oryginału. Wtórne uzupełnienia ubytków były niechlujnie wykonane. Występowały braki drewna w podnóżku, zarówno z przodu, jak i tyłu, a części odłamane trzymały się jedynie fragmentarycznie.

Po oczyszczeniu zauważono również liczne braki w oryginalnej polichromii, z której najlepiej zachowaną okazała się frontalna. Boki i wieko miały jedynie szczątkową jednolitą niebieską malaturę. Na okuciach występowała korozja, jednak stan techniczny metalu był zadowalający.

Wcześniejsze prace konserwatorskie

Po głębszej analizie obiektu i archiwalnych fotografii zauważono zmiany, które wniosła poprzednia konserwacja. Skrócono podnóżek, pozbywając się wprawdzie zdegradowanego drewna, równając obiekt i dając mu stabilniejszą podstawę, jednak nie biorąc pod uwagę oryginalnego wyglądu mebla. Usunięto dolny fragment desek, nie odtwarzając przy tym otworów na koła i samych kół, które w tym obiekcie pierwotnie występowały. Zastosowano liczne gwoździe mające na celu ustabilizowanie rozschniętej konstrukcji, co poskutkowało dodatkowym rozpadem połączeń i osłabieniem struktury drewna poprzez zerwanie włókien. Duże braki drewna zastąpiono kitami żywiczno-wiórowymi, a otwory i korytarze po ksylofagach wypełniono kitami akrylowymi.

Przemaalowano tło polichromii, zmieniając jej pierwotny odcień, nаноsząc go jednocześnie na obrzeża kwiatów, tym samym nie zachowując ich oryginalnej formy. Zmieniono również wygląd lamówki z podwójnej na pojedynczą. Nie uwzględniono fragmentarycznie rekonstrukcji kolorystycznej kwiatów. Zmianie uległa także kluczynka, która dawniej miała kształt wydłużonego serca. Posiadana dokumentacja nie pozwalała na przeanalizowanie kształtu i formy zamka oraz zawiasów, przy których zauważono dodatkowe otwory mogące świadczyć o innym wyglądzie oryginału.

Program prac konserwatorskich

Postanowiono zdemonstrować poszczególne elementy tylko w niezbędnym stopniu, mając na celu usunięcie gwoździ i ich niekorzystnego wpływu na stan drewna. Ostatecznie zdemonstrowano cały podnóżek, wieniec dolny od korpusu (gdyż kołki były zdegradowane przez ksylofagi) i wieko (jedynie poprzez zdjęcie zawiasów). Rozłożenie elementów przyczyniło się do lepszej penetracji preparatem wzmacniającym trudno dostępnych i zdegradowanych miejsc. Przesączenie odbyło się za pomocą żywicy Paraloid B72 w dowanolu mokre w mokre, z jednoczesnym stabilizowaniem elementów w ściskach, by zapobiec odkształceniom. Prace te dały zadowalający efekt, jednak zły stan techniczny dwóch czopów podnóżka wymagał ich wymiany poprzez flekowanie, dając tym samym stabilizację połączenia ciesielskiego.



Ryc. 5. Flekowanie
Fot. M. Książek, 2021 rok

Po demontażu podnóżka ujawnił się zły stan kołkowania, zdegradowanego przez ksylofagi, co pociągnęło za sobą konieczność wymiany mocowania wieńca dolnego do korpusu. Usunięto pozostałości po dawnych kołkach i zastąpiono je kołkami bukowymi o średnicy zastanych otworów.

Kity akrylowe postanowiono usunąć bez zbędnej ingerencji w oryginalną materię i zastąpić je kitem wiórowo-klejowym. W tym celu przeprowadzono próby mieszanki o różnej procentowości kleju skórniego z różnymi wariantami mączki drzewnej. Próba obejmowała 7-procentowy i 13-procentowy klej skórny. Jako wypełnienie używano trzech rodzajów mączki: pyłu drzewnego, około 2 mm włókien oraz ich mieszaniny w proporcjach 1 do 1, w różnym zagęszczeniu (ilości użytej mączki w stosunku do kleju). Im mocniejszy był klej (13%), mączka drobniejsza, a zawartość wypełniacza mniejsza, tym większy skurcz występował. Słabszy klej (7%) i większe uziarnienie pozostawiały braki w kitowaniu lub się kruszyły.

Brano pod uwagę przyczepność do podłoża i ścieralność. Zadowalające efekty uzyskano, stosując 7-procentowy klej i mieszaninę pyłu z 2 mm włóknem w proporcjach 1 do 1, z dużym zagęszczeniem wypełniacza. Uzupełnienia żywiczno-wiórowe (występujące jedynie przy dużych ubytkach) i braki w drewnie zastąpiono flekowaniem.



Ryc. 6. Próby z 7-procentowym klejem skórny

Fot. M. Książek, 2021 rok



Ryc. 7. Próby z 13-procentowym klejem skórny

Fot. M. Książek, 2021 rok

Po wykonaniu prac mających na celu odtworzenie połączeń ciesielskich (a tym samym ustabilizowanie konstrukcji) oraz działań estetycznych (flekowanie, kitowanie, opracowywanie powierzchni) przystąpiono do montażu poszczególnych elementów. Odbywało się to poprzez wprowadzenie bukowych kołków w dawne otwory. Nowe połączenia stosowano jedynie tam, gdzie struktura drewna była na tyle nadwyrażona, że oryginał nie spełniałby swojej funkcji. Miało to miejsce w podnóżku.



Ryc. 8. Flekowanie podnóżka

Fot. M. Książek, 2021 rok

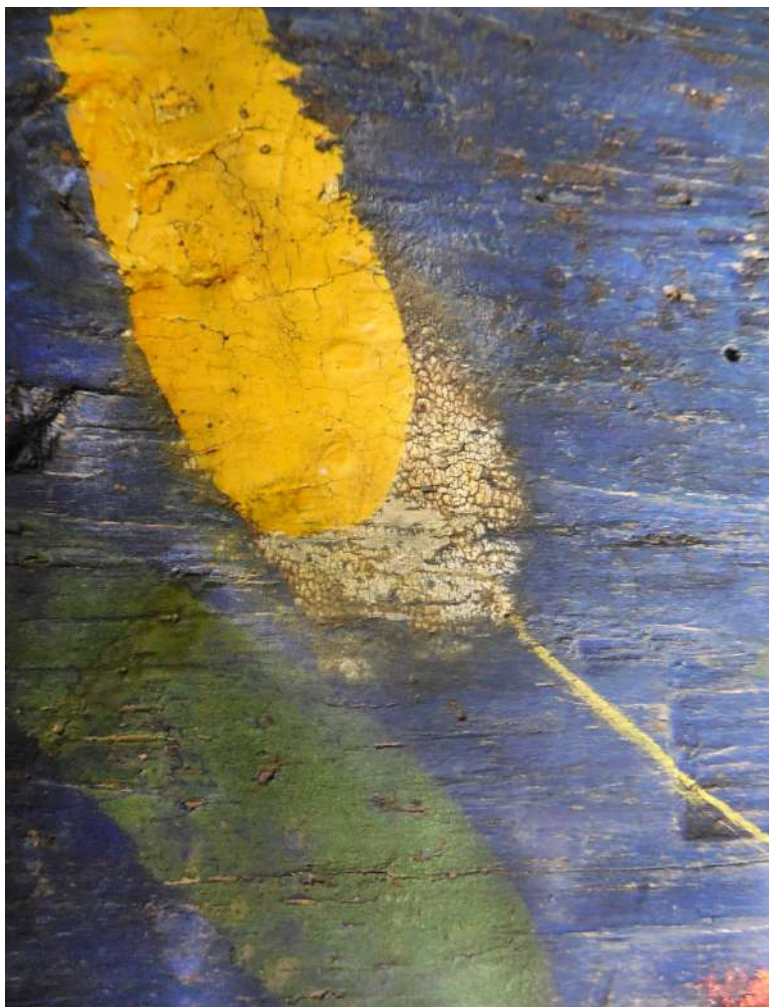


Ryc. 9. Flekowanie podnóżka

Fot. M. Książek, 2021 rok

Po zakończeniu montażu przystąpiono do prac estetycznych na malaturze techniką *tratteggio*, stosując w tym celu farby temperowe. Przy dyalematkach kolorystycznych starano się rozwikłać je poprzez analogię do zachowanych fragmentów. Tym samym szypułki kwiatowe, przy których kolorystyka była zafałszowana, zretuszowano na białe. Zrekonstruowano również oryginalny wygląd lamówki, przywracając podwójną linię. Scalenia zabezpieczono werniksem satynowym.

Ze względu na brak materiałów porównawczych zdecydowano się pozostawić zastane zawiasy i zamek. Odtworzono jednak dawną kluczynkę, kierując się zdjęciami oraz oryginalnymi otworami po gwoździach, przywracając jej pierwotną formę serca.



Ryc. 10. Retusze kolorystyczne motywów kwiatowych
Fot. M. Książek, 2021 rok



Ryc. 11. Retusze kolorystyczne motywów kwiatowych
Fot. M. Książek, 2021 rok



Ryc. 12. Retusze kolorystyczne motywów kwiatowych
Fot. M. Książek, 2021 rok

Prace konserwatorskie na elementach metalowych przeprowadzono poprzez wypiąskowanie skorodowanych okuć kulkami szklanymi i pokrycie 10-procentowym roztworem taniny. Zabezpieczone okucia powróciły na swoje miejsce, na czym zakończyły się prace konserwatorskie na obiekcie.



Ryc. 13. Zdjęcie frontu skrzyni po konserwacji
Fot. M. Książek, 2021 rok

Wspomniano wcześniej, że na zdjęciu z czasów pozyskania obiektu zauważono ślady po kołach. Postanowiono jednak nie odtwarzać ich, gdyż stan zachowania podnóżka budził obawy, że nie udźwignie dodatkowego obciążenia ani prób transportu nimi skrzyni. Przywrócenie dawnej formy nie jest jednak niemożliwe. Wymaga jedynie wydłużenia podnóżka poprzez dodanie listew od dołu (skrótconych przy poprzedniej konserwacji), a tym samym stworzenia miejsca na konstrukcję.

Conservation of the Dowry Chest from the Museum "Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów"

The article presents the conservation process of a dowry chest from the collection of the Museum "Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów". The furniture underwent a comprehensive conservation, both woodwork and painting. Conservation of woodwork included the elimination of threats posed by previous conservation works, improvement of its technical condition and stabilization. As part of the aesthetic conservation, the repainting that the box has undergone over the years was removed and its original appearance was restored.

Keywords: dowry chests, Museum "Upper Silesian Ethnographic Park", folk furniture, decorations on chests, conservation